

Бакланова Наталія Михайлівна
Букач Валерій Михайлович

Категорія «політичної культури» в науковому та публічному дискурсах

УДК 323.2
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-1.16>

Бакланова Наталія Михайлівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
та методології науки
ДЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна

Букач Валерій Михайлович
кандидат історичних наук, доцент,
приват-професор кафедри
всесвітньої історії та методології науки
ДЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна

Актуальність обраної тематики визначається тим, що «політична культура» як термін та тематика політичних досліджень є однією з найпопулярніших, особливо на пострадянському та постсоціалістичному просторах. Більше того, «політична культура» вважається однією з базових наукових понять та напрямків, незважаючи на свою контроверсійність та нечіткість.

Метою нашої статті є розкриття змісту категорії «політична культура» та характеру її використання в науковому та публічному дискурсах.

Методи дослідження. Це, насамперед, системний, міждисциплінарний і дискурсивний підходи, використання яких, значною мірою, й дозволило досягти означеної мети. Були застосовані такі спеціально-наукові методи як контент-аналіз та метод деконструкції. Врешті-решт, це дозволило критично переосмислити «політичну культуру» та характер її використання в науковому та публічному дискурсах.

Було встановлено, що суперечливість і непевність «політичної культури» як аналітичної категорії (і водночас її сила як елемента публічного дискурсу) обумовлена існуванням різних дефініцій та різних підходів до її визначення, в яких по-різному розставляються акценти. Причому за відмінностями дефініцій та дослідницьких практик стоять не тільки потреби різних політичних акторів, але і принципові методологічні проблеми, пов'язані як з концептуалізацією та операціоналізацією «політичної культури», так і з використанням отриманих результатів для пояснення політичних явищ і процесів.

У найзагальнішому вигляді проблеми концептуалізації політичної культури обумовлені тим, що це поняття претендує на роль містка між мікро- та макрорівнями політики. Найбільш важливим вододілом для концептуалізації політичної культури є інтерпретація її як психологічного феномену, що фіксується на рівні суб'єктивних орієнтацій, або ж як властивості спільноти, яка виявляється виключно на соціальному рівні. Звісно ця альтернатива позначає полюси, до яких тією чи іншою мірою тяжіють різні трактування «політичної культури», проте вибір «точка тяжіння» великою мірою визначає й методологію дослідження.

Багатомірність і багатозначність «політичної культури» обумовлена також поширеністю у науковому та публічному дискурсах принципово різних типологій «політичної культури», які не тільки доповнюють, але і нерідко протирічають одна одній. В основі цих типологій можуть лежати як одні й ті самі ознаки, так і різні. Нарешті, існують принципово різні підходи до визначення типів «політичної культури»: перший бере свій початок із порівняльної політології та зосереджується на макро-рівні, в той час як другий намагається безпосередньо виділити особливості та політичні субкультури кожного конкретного досліджуваного суспільства.

Ключові слова: політична культура, політичні дії, науковий дискурс, публічний дискурс.

Вступ. Наразі «політична культура» як термін та тематика політичних досліджень є однією з найпопулярніших, особливо на пострадянському та постсоціалістичному просторах. Більше того, «політична культура» вважається однією з базових наукових понять та напрямків, незважаючи на свою контроверсійність та нечіткість.

Історія та зміст відповідного концепту описані та проаналізовані в роботах багатьох класиків і критиків «політичної культури», зокрема Г. Алмонда [23] та С. Верби [57], Ст. Велша [58] та Г. Віарда [60], Г. Гендзел [32] та Дж. Джонсона [38], Д. Лейтіна [40] та Ст. Чілтона [26]. Однак, на нашу думку, всі вони далеко не повністю розкривають дискурсивний характер «політичної культури».

Деякі з цих робіт виявляють недоліки та «вроджені вади» базової концепції «політичної культури» та вказують на теоретичну недовершеність і недосконалість альтернативних підходів до «політичної культури». Однак, цілком очевидно, вони майже не торкаються сучасних досліджень «політичної культури» (зокрема на пострадянському просторі) та концентрують увагу на нібито «методологічних помилках», а не дискурсивному характері «політичної культури».

Мета статті. Метою є розкриття змісту категорії «політична культура» та характеру її використання в науковому та публічному дискурсах.

Методи дослідження. В основі дослідження лежать системний, міждисциплінарний і дискурсив-

ний підходи, використання яких, значною мірою, й дозволило досягти означеної мети. Були застосовані такі загальнонаукові методи пізнання як індукція і дедукція, аналіз і синтез, порівняння й аналогія, узагальнення й абстрагування, а також такі спеціально-наукові методи як контент-аналіз та метод деконструкції. Врешті-решт, це дозволило критично переосмислити «політичну культуру» та характер її використання в науковому та публічному дискурсах.

Результати. Вважається, що термін «політична культура» вперше ввів у науковий обіг німецький філософ-просвітник І.Г. Гердер. Так, у своїй монументальній роботі «Ідеї до філософії історії людства» (1784) він неодноразово звертався до проблеми зрілості політичної культури та її носіїв [1, с. 333, 368]. Проте, ввівши у науковий обіг саме поняття «політична культура», він так і не дав йому чіткого визначення.

Спробу наукового визначення та обґрунтування «політичної культури» вперше зробив американський політолог Г. Алмонд. У своїй статті «Порівняльні політичні системи» (1956) він стверджував, що «кожна політична система вбудована в певну модель орієнтації на політичні дії», яку він називав «політична культура» [21, с. 396]. Г. Алмонд зазначав, що на відміну від таких термінів як «ставлення до політики», «політичні цінності», «ідеології», «національний характер», «культурний етос», значення яких розсіяні та неоднозначні, «політична культура» принаймні намагається відповідати вимогам логічності та всеосяжності.

При цьому значення «політичної культури», за словами Г. Алмонда, не збігається із значенням «політичної системи», а ті чи інші політичні культури можуть і зазвичай виходять за межі конкретних політичних систем. Водночас «політична культура» не тотожна «загальній культурі», хоча й вочевидь тісно пов'язана з нею. І оскільки політична орієнтація передбачає пізнання, усвідомлення та адаптацію до зовнішніх ситуацій, а також до стандартів і цінностей загальної культури, «політичну культуру» слід вважати диференційованою частиною «загальної культури», яка зберігає певну автономію щодо неї [21, с. 396].

Незважаючи на певну популярність «політичної культури» наприкінці 1950-х – на початку 1960-х років, широке обговорення та вивчення проблеми політичної культури було розпочато лише після публікації новаторської роботи Г. Алмонда та С. Верби «Громадянська культура: політичні позиції і демократія у п'яти державах» (1963) [22]. Апелюючи до «політичної культури», Г. Алмонд та С. Верба запропонували предметно вивчати не тільки інституційні, функціональні та формально-юридичні риси політичних систем, а й політичні цінності, мотивації, орієнтації суб'єктів політики та індивідів [22].

З цього часу концепції «політичної культури» предметно розроблялись західними, передусім

американськими і британськими дослідниками. Зокрема М. Басанезом [24], Х. Вельцелом [36], С. Вербою [56], Д. Гіббонсом [33], Д. Елазаром [30], Р. Інглхартом [35; 36], С. Ліпсетом [41], Д. Каваню [39], Л. Паєм [51], У. Розенбаумом [52].

Втім з середини 1970-х років дослідницький інтерес до «політичної культури» поступово знижувався. Зокрема через усвідомлення малокоорисності «політичної культури» як аналітичної категорії та поширення в соціальних і політичних дослідженнях інших пояснювальних схем. Важливим винятком з цих тенденцій стали так звані комуністичні студії, які, на наш погляд, слід розглядати насамперед (якщо не виключно) як частину публічного, а не наукового дискурсу. Так, численні роботи з політичної культури країн Східного блоку та Радянського Союзу (зокрема [46; 47; 59]), були доволі відвертим проявом антикомуністичної та антирадянської пропаганди, і якщо це і приховувалось, то робилось це не дуже старанно.

Нарешті в 1990-х рр. до англо-американських політичних і соціальних досліджень повернулося переконання, що «культура має значення» [28], але успіхи інших, конкуруючих підходів змусили більш виважено оцінювати роль культурних факторів, зокрема «політичної культури». Через потребу в осмисленні (та нав'язуванні) посткомуністичних трансформацій [29; 34; 48; 49], усвідомленні (та стримуванні) впевненого та стрімкого розвитку Китаю [27; 53], а також висвітленні (у вигідному ракурсі) проблем, пов'язаних із «ною культурною політикою» в країнах Заходу і передусім Сполучених Штатах Америки [25; 31; 44; 55], розквітом релігійного (передусім ісламського) радикалізму та фундаменталізму [37; 42; 50] тощо, виникла нова хвиля дослідницького інтересу до «політичної культури». Причому наголос у дослідженнях «політичної культури» поступово почав зміщуватись у бік міжкультурної взаємодії та міжнародних конфліктів [45; 54].

Водночас дискурс політичної культури почав активно проникати й на пострадянський простір. І хоча він так само був зосереджений на проблемі демократизації та політичної модернізації, він суттєво відрізнявся від англо-американського дискурсу. Передусім своєю аргументацією, мовою та дослідницькими практиками.

Для англо-американського дискурсу була актуальною проблема політико-культурних умов, що забезпечують стабільність демократії та демократичний транзит. Натомість пострадянські дослідження зазвичай намагалися відповісти на питання: «Якими є можливості та межі перетворення політичної культури?» І в тому, і в іншому разі інтерес до теми був продиктований реаліями політичної практики, зокрема процесом конструювання колективних ідентичностей і особливостями публічного дискурсу.

На відміну від сучасного англо-американського дискурсу, який загалом відносить «політичну культуру» до допоміжних, «залишкових» категорій політичної науки, переважна більшість пострадянських дослідників підкреслює значущість соціокультурних факторів і зокрема політичної культури. Їх вплив на політичний процес нерідко вважається значно вищим за вплив інституційних структур і конституційно-правових норм [6; 7; 20]. Настільки високий авторитет «політичної культури» обумовлений низкою особливостей пострадянського політологічного дискурсу, зокрема дореволюційними суспільствознавчими традиціями та початковим професійним багажем багатьох пострадянських політологів.

Крім того, на відміну від англо-американських досліджень, більшість пострадянських робіт з політичної культури носить теоретико-методологічний характер. Цілий ряд робіт носить узагальнюючий характер [1; 4; 11; 12; 19], деякі присвячені типології та критиці концепцій політичної культури [8; 10; 14; 15; 18], інші – роздумам на тему особливостей національних та регіональних культур [5; 9; 13; 16; 17].

Суперечливість і непевність «політичної культури» як аналітичної категорії (і водночас її сила як елементу публічного дискурсу) обумовлена існуванням різних дефініцій та різних підходів до її визначення, в яких по-різному розставляються акценти. Причому за відмінностями дефініцій та дослідницьких практик стоять не тільки потреби різних політичних акторів, але і принципові методологічні проблеми, пов'язані як з концептуалізацією та операціоналізацією «політичної культури», так і з використанням отриманих результатів для пояснення політичних явищ і процесів.

У найзагальнішому вигляді проблеми концептуалізації політичної культури обумовлені тим, що це поняття претендує на роль містка між мікром та макрорівнями політики. Найбільш важливим вододілом для концептуалізації політичної культури є інтерпретація її як психологічного феномену, що фіксується на рівні суб'єктивних орієнтацій, або ж як властивості спільноти, яка виявляється виключно на соціетальному рівні. Звісно ця альтернатива позначає полюси, до яких тією чи іншою мірою тяжіють різні трактування «політичної культури», проте вибір «точки тяжіння» великою мірою визначає й методологію дослідження.

Прибічники першого підходу (С. Верба, Л. Пай, Д. Кавана) фактично ототожнюють політичну культуру із психологічним та суб'єктивним змістом політики, з усією сукупністю духовних явищ у світі політики. Це перетворює політичну культуру на форму суспільної свідомості чи психічного складу, але позбавлену поведінкових аспектів [2, с. 95].

Як зазначає С. Верба, «політична культура ... складається із системи емпіричних переконань, виразних символів і цінностей, які визначають ситу-

ацію в якій відбуваються політичні дії» [56, с. 513]. «Політична культура» відноситься до системи переконань щодо моделей політичної взаємодії та політичних інститутів. Вона стосується не того, що відбувається у світі політики, а того, як люди оцінюють ці дії. Політична культура утворює важливий зв'язок між політичними діями та поведінкою індивідів у відповідь на ці дії. Хоча політичні дії суттєво впливають на політичну поведінку окремих осіб і груп, на неї ще більше впливають ті оцінки, які надають цим діям спостерігачі [56, с. 513–517].

За словами Л. Пая, «концепція політичної культури передбачає, що традиції суспільства, дух його громадських інститутів, емоції та колективний розум його членів, а також кодекси поведінки його лідерів є не просто випадковими продуктами історичного досвіду, а взаємопов'язаними частинами єдиного цілого, що утворюють реальний ланцюг взаємовідносин» [51, с. 7]. Індивіду політична культура надає контрольні орієнтири для ефективної політичної поведінки, а колективу – систематичну структуру цінностей і раціональних міркувань, які забезпечують узгодженість у діяльності установ та організацій. З іншого боку, цей термін є більш політичним, а отже вужчим за такі поняття як «громадська думка» та «національний характер». Зрештою, політична культура складається лише з тих критичних, але широко поширених переконань і настроїв, які формують «конкретні моделі орієнтації», що надають порядок і форму політичному процесу. Політична культура забезпечує структуру та значення політичній сфері, так само як культура загалом забезпечує узгодженість та інтегрованість у соціальне життя [51, с. 7–8].

Д. Кавана пропонує розглядати політичну культуру як загальний розподіл орієнтацій громадян на політичні об'єкти [39, с. 10–11]. За визначенням Д. Кавани, «орієнтації – це схильності до політичних дій: вони визначаються такими факторами як традиції, історичні спогади, мотиви, норми, емоції та символи. Ці орієнтації можна розбити на такі складові частини як пізнання (знання та усвідомлення політичної системи); афект (емоційна схильність до системи); та оцінка (судження про систему). Політичні об'єкти включають такі частини політичної системи як виконавча, законодавча та судова влада, політичні партії та групи тиску, уявлення індивіда про себе як політичного актора та його погляди на інших громадян» [39, с. 11].

Прибічники другого підходу (Ст. Уайт, Дж. Плейно, М. Дуглас) вбачають у політичній культурі вираз нормативних вимог чи сукупність типових зразків поведінки людини у політиці. Політико-культурні явища постають як певна стійка матриця поведінки людини, яка постійно відтворюється та орієнтує його на найпоширеніші в даному суспільстві норми та правила політичної гри. Подібний до першого, цей підхід відрізняється від нього

урахуванням не суб'єктивних мотивацій та орієнтацій, а соціалізованих та легітимізованих нормативів, які хоч і відносяться до сфери духовних явищ, проте являють собою об'єктивний фактор для політичних суб'єктів [2, с. 95].

За словами Ст. Уайта, «політичну культуру можна визначити як матрицю ставлення та поведінки, всередині якої знаходиться політична система. Тобто політична культура, як виражає, так і впливає на моделі політичних переконань і поведінки в межах даної політичної системи: вона інформує про дії політичних акторів; осмислює політичні символи, осередки ідентифікації та фундаментальні переконання та цінності; і загалом відображає і впливає на орієнтацію населення щодо інститутів та практики уряду» [59, с. 1]. «Політична культура» є ширшим поняттям ніж «кодекс поведінки» чи «політичний стиль», які стосуються дій або припущень певної групи всього населення (і зокрема її політичного керівництва); водночас це вужче поняття ніж «національний характер» чи «громадська думка», які мають значно ширший діапазон ніж політична система як така [59, с. 1].

Прибічники третього підходу (У. Розенбаум, І. Шапіро, П. Шаран) тлумачать «політичну культуру» як метод, стиль політичної діяльності суб'єкта, що втілює його ціннісні орієнтації (переконання, ідеали, принципи та інші базові погляди) у практичній поведінці. Таке трактування пояснює практичну поведінку людини як вираження її глибоких уявлень про державу, владу, суспільство тощо. Висловлюючи зв'язок політичної діяльності людини з пошуком ним відповідних ідеалів і цінностей, політична культура сприймається як постійно відтворювана духовна програма, що репродукує стійкі індивідуальні риси поведінки і мислення, не схильні до змін під впливом кон'юнктури. Проте ціннісні орієнтації та похідна від них політична поведінка не існують самі по собі. Вони завжди поміщені в конкретний контекст, без урахування якого неможливе адекватне розуміння та пояснення політичної поведінки. Отже, у цій схемі тісно пов'язані між собою – умови життя, ціннісні орієнтації і політична поведінка [2, с. 95–96].

У. Розенбаум виділяє три основних елементи «політичної культури»: «орієнтацію на урядові структури», «орієнтацію на інших у політичній системі» та «орієнтацію на власну політичну діяльність». «Орієнтація на урядові структури» включає «орієнтацію на режим» (як людина оцінює і реагує на основні державні інститути, його символи, посадових осіб і норми) та «орієнтацію на урядові запити та відповіді» (як люди відчувають і реагують на них). «Орієнтація на інших у політичній системі» включає «політичні ідентифікації» (політичні одиниці, географічні області та групи, до яких людина відчуває свою належність); «політичну довіру» (ступінь, до якої людина готова співпра-

цювати з іншими у громадському житті); та «правила гри» (уявлення людини про те, яких правил слід дотримуватись в громадському житті). «Орієнтації на власну політичну діяльність» включають «політичну компетентність» (як часто і у який спосіб людина бере участь у громадському житті) та «політичну ефективність» (відчуття того, як індивідуальні політичні дії можуть вплинути на політичний процес) [52, с. 6–7].

Багатомірність і багатозначність «політичної культури» обумовлена також поширеністю у науковому та публічному дискурсах принципово різних типологій «політичної культури», які не тільки доповнюють, але і нерідко протирічать одна одній. В основі цих типологій можуть лежати як одні й ті самі ознаки, так і різні. Нарешті, існують принципово різні підходи до визначення типів «політичної культури»: перший бере свій початок із порівняльної політології та зосереджується на макро-рівні, в той час як другий намагається безпосередньо виділити особливості та політичні субкультури кожного конкретного досліджуваного суспільства.

Найбільшу популярність здобула класична типологія політичних культур, запропонована Г. Алмондом і С. Вербою у роботі «Громадянська культура: політичні позиції і демократія у п'яти державах» (1963). Автори виділили три чистих типи політичної культури, які, за їх словами, не тільки не зустрічаються у чистому виді, але й у кожному конкретному суспільстві співіснують:

«Патріархальна політична культура» найбільш притаманна простим, традиційним політичним системам, в яких відсутні або розмиті спеціалізовані політичні ролі. Пріоритет віддається родовим, місцевим та релігійним спільнотам та іншим первинним групам. У населення нема запити на зміни та інтересу до політики, при цьому орієнтації на владні інститути мають позитивно забарвлений характер.

Для «підданської політичної культура» властива позитивна орієнтація на інституційно та функціонально диференційовану політичну систему та її «виходи», але орієнтація на «входи» та власну активну роль у політиці близька до нуля. Населення повністю підпорядковано законам і владі, що характерно для централізованих авторитарних систем.

Нарешті, «партиципаторна політична культура» передбачає, що населення позитивно зорієнтовано на систему загалом, зокрема на її «входи» та «виходи», а її члени схильні приймати активну роль у політиці. Вони компетентні, свідомі, активні та лояльні учасники політичного процесу, який співвідноситься із демократичною політичною системою.

Крім трьох чистих типів політичної культури Г. Алмонд і С. Верба виділили ще три типи змішаних політичних культур: патріархально-підданницьку, піддансько-партиципаторну та патріархально-партиципаторну. Специфічна суміш партиципаторних, підданських і патріархальних

орієнтації породжує, за їх словами, так звану громадянську культуру, що забезпечує якісне та ефективне функціонування демократичних політичних систем [22].

Поряд із класичною та найбільш званою типологією Г. Алмонда та С. Верби існує і багато інших. Зокрема типологія Д. Гіббонса, яка безпосередньо доповнює типологію Г. Алмонда та С. Верби ще одним чистим типом політичних культур, а саме «глядача» – типом, який нібито виводиться із політичної практики Південно-Східної Азії кінця 1960-х рр. [33].

В основі типології У Розенбаума лежить інша ознака – рівень однорідності політичної культури у суспільстві. Тип політичної культури визначається рівнем лояльності учасників політичного процесу до влади, дотриманням ними загальноприйнятих правил політичної гри, довірою та терпимістю до інших учасників політичного процесу. Відповідно до цієї ознаки виділяються «фрагментована» та «інтегрована» політичні культури. «Фрагментована політична культура» відображає роз'єднаність і конфліктність політичного життя, натомість «інтегрована політична культура» відображає злагоду та згоду у суспільстві [10, с. 13].

Виділяють і багато інших типологій політичної культури: в залежності від суб'єкта політики (загальнолюдська, цивілізаційна, національна, групова тощо), від сфер політичного процесу (панування, політичної участі, опозиції), від форм та методів здійснення влади (демократична, авторитарна, тоталітарна), від місця у політичній системі (домінуюча, периферійна), від ступеня поширеності (масова, елітарна), від сприйнятливості до перетворень (замкнена, відкрита), від історичної періодизації і форм існування у суспільстві тощо [10, с. 13].

Існує і принципово інший підхід до визначення типів «політичної культури», який зосереджується не на макро-рівні, а намагається виділити політичні характеристики та субкультури всередині досліджуваних націй. Цей підхід базується на теорії, розробленій для вирішення найбільш локальних і специфічних проявів політичних культурних відмінностей. Зокрема він намагається встановити більш тонкі субкультурні відмінності в американській політиці, а не розвивати всеосяжний погляд на американське громадянське суспільство. Так, Д. Елазар показав, що в Сполучених Штатах співіснують різні політичні субкультури: «індивідуалістична», «моралістична» та «традиціоналістська», які в різній пропорції притаманні різним американським штатам і місцевим громадам. Підставою виділення даних типів політичної культури є орієнтація громадянського суспільства на ринкові відносини, на норми моралі, на загальне благо, на збереження місцевої громади тощо [30].

Висновки. Суперечливість і непевність «політичної культури» як аналітичної категорії (і вод-

ночас її сила як елементу публічного дискурсу) обумовлена існуванням різних дефініцій та різних підходів до її визначення, в яких по-різному розставляються акценти. Причому за відмінностями дефініцій та дослідницьких практик стоять не тільки потреби різних політичних акторів, але і принципові методологічні проблеми, пов'язані як з концептуалізацією та операціоналізацією «політичної культури», так і з використанням отриманих результатів для пояснення політичних явищ і процесів.

У найзагальнішому вигляді проблеми концептуалізації політичної культури обумовлені тим, що це поняття претендує на роль містка між мікро- та макрорівнями політики. Найбільш важливим вододілом для концептуалізації політичної культури є інтерпретація її як психологічного феномену, що фіксується на рівні суб'єктивних орієнтацій, або ж як властивості спільноти, яка виявляється виключно на соцієтальному рівні. Звісно ця альтернатива позначає полюси, до яких тією чи іншою мірою тяжіють різні трактування «політичної культури», проте вибір «точки тяжіння» великою мірою визначає й методологію дослідження.

Багатовимірність і багатозначність «політичної культури» обумовлена також поширеністю у науковому та публічному дискурсах принципово різних типологій «політичної культури», які не тільки доповнюють, але і нерідко протирічать одна одній. В основі цих типологій можуть лежати як одні й ті самі ознаки, так і різні. Нарешті, існують принципово різні підходи до визначення типів «політичної культури»: перший бере свій початок із порівняльної політології та зосереджується на макро-рівні, в той час як другий намагається безпосередньо виділити особливості та політичні субкультури кожного конкретного досліджуваного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Береза С. В. Особливості політичної культури як частина загальної культури суспільства: сучасні виміри. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 15–19.
2. Бондаренко Р. Н. Дискурс политической культуры. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия : Социально-гуманитарные науки*. 2009. №9(142). С. 94–96.
3. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества. Москва : Наука, 1977. 703 с.
4. Дука А. В. Политическая культура – поиски теоретических оснований. *Политическая экспертиза (Политэкс)*. 2006. Т. 2. № 1. С. 7–30.
5. Єфтені Н. М. Проблеми формування політичної культури в сучасному українському суспільстві. *Актуальні проблеми політики*. Одеса : Фенікс. 2014. Вип. 53. С. 267–274.
6. Карпова Н. В. Политическая культура как структурный элемент механизма функционирования политических систем. *Вестник Московского университета. Серия Социология и политология*. 2016. № 1. С. 182–199.

7. Кисельов С., Рябов С. Політична культура в контексті загальнокультурного процесу України. *Магістеріум. Політичні студії*. К. : НУ «КиєвоМогилянська академія». 2008. Вип. 31. С. 5–19.
8. Колпаков В. В. Политическая культура и ее типология: традиция и современные подходы. *Социодинамика : сетевое издание*. 2017. № 3. С. 125–134.
9. Мельников А. П. Национальные особенности политической культуры. *Социально-экономические и правовые исследования*. Минск. 2010. № 3. С. 189–208.
10. Омеличкин О. В. Типология политической культуры. *Вестник Кемеровского государственного университета. Серия : Политические, социологические и экономические науки*. 2017. № 1. С. 12–19.
11. Остапенко М. А. Політична культура суспільства. К. : МАУП. 2008. 96 с.
12. Рудакевич О. М. Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження. Тернопіль : ТНЕУ. 2013. 352 с.
13. Середа В. В. Політична культура України: діахронний вимір. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2014. Вип. 8. С. 175–190.
14. Смирнов М. Теория политической культуры: характеристики и применимость в российских условиях. *Власть*. 2011. № 1. С. 77–80.
15. Стегній О. Г. Соціологічні підходи до вивчення типів політичної культури. *Український соціум*. 2015. № 2. С. 26–35.
16. Стегній О. Г. Типи політичної культури регіональних спільнот України. *Вісник Львівського університету*. 2008. Вип. 2. С. 32–57.
17. Торяник В. М. Політична культура. Специфіка її формування та перспективи розвитку в Україні. *Право і суспільство*. 2013. № 4. С. 182–187.
18. Тульчинский Г. Л. Политические культуры: проблема изучения и типологии. *Международный журнал исследований культуры*. №1(14). 2014. С. 5–20.
19. Фарукшин М. Х. Российская политическая культура в российском научном дискурсе. *Политическая экспертиза (Политэкс)*. 2016. Т. 12. № 3. С. 4–25.
20. Фомин О. Н. Политическая культура как фактор политического процесса. *Власть*. 2012. № 3. С. 86–89.
21. Almond G. Comparative Political System. *The Journal of Politics*. 1956. Vol. 18. №3. P. 391–409.
22. Almond G.A., Verba S. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. USA : First Sage Printing. 1989. 363 p.
23. Almond G.A. The Intellectual History of the Civic Culture Concept. *The Civic Culture Revisited / ed. by G. A. Almond, S. Verba*. Newbury Park : Sage. 1989. P. 1–36.
24. Basanez M. E. A world of three cultures: honor, achievement and joy. With foreword by R.F. Inglehart. New York : Oxford University Press. 2016. xx+388 p.
25. Cherniavsky E. Neocitizenship: Political Culture after Democracy. New York : New York University Press. 2017. x+215 p.
26. Chilton S. Defining political culture. *The Western Political Quarterly*. 1988. Vol. 41. № 3. P. 419–445.
27. Confucian culture and democracy / ed. by John Fuh-sheng Hsieh. World Scientific Publishing Co. 2015. xiv+252 p.
28. Culture Matters: How Values Shape Human Progress / ed. by L. E. Harrison, S. P. Huntington. New York : Basic Books. 2000. xxiv+348 p.
29. Democracy and Political Culture in Eastern Europe / ed. By H.-D. Klingemann, D. Fuchs, J. Zielonka. NY : Routledge. 2006. xii+399 p.
30. Elazar D. J. Afterword: Steps in the Study of American Political Culture. *Publius : The Journal of Federalism*. 1980. Vol. 10. № 2. P. 127–139.
31. Ellis R. J. American Political Cultures. New York : Oxford University Press. 1993. 251 p.
32. Gendzel G. Political culture: Genealogy of a concept. *The Journal of Interdisciplinary History*. Cambridge (MA) : The MIT Press. 1997. Vol. 28. № 2. P. 225–250.
33. Gibbons D. S. The spectator political culture: A refinement of the Almond and Verba model. *Journal of Commonwealth Political Studies*. 1971. Vol. 9. № 1. P. 19–35.
34. Gullhaj F. Democratization from Within: Political Culture and the Consolidation of Democracy in Post-Communist Albania. Roma : Edizioni Nuova Cultura. 2017. 302 p.
35. Inglehart R. Culture Shift in Advanced Industrial Society. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1990. xviii+484 p.
36. Inglehart R., Welzel Ch. Political Culture and Democracy: Analyzing Cross-Level Linkages. *Comparative Politics*. 2003. Vol. 36. № 1. P. 61–79.
37. Iran in the 20-th Century: Historiography and Political Culture / ed. by T. Atabaki. London : I. B. Tauris. 2009. xiii+336 p.
38. Johnson J. Conceptual problems as obstacles to progress in political science: Four decades of political culture research. *Journal of theoretical politics*. L. : Sage Publications. 2003. Vol. 15. № 1. P. 87–115.
39. Kavanagh D. Political Culture. London : Macmillan. 1972. 80 p.
40. Laitin D. D. The civic culture at 30. *The American Political Science Review*. 1995. Vol. 89. № 1. P. 168–173.
41. Lipset S. M. The Centrality of Political Culture. *Journal of Democracy*. 1990. Vol. 1. № 4. P. 80–83.
42. MacQueen B. J. Political Culture and Conflict Resolution in the Arab World: Lebanon and Algeria. Melbourne University Press. 2009. xvi+179 p.
43. Molchanov M. A. Political Culture and National Identity in Russian-Ukrainian Relations. College Station, TX : Texas A&M University Press. 2002. 350 p.
44. Norris P., Inglehart R. Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism. Cambridge University Press. 2019. xiv+540 p.
45. Pan Y. The Transformation of American Political Culture and the Impact on Foreign Strategy. New York, NY : Routledge. 2021. viii+208 p.
46. Political Culture and Communist Studies / ed. by A. Brown. London : The MacMillan Press Ltd. 1984. xii+211 p.
47. Political Culture and Political Change in Communist States / ed. by A. Brown, J. Gray. London : The MacMillan Press Ltd. 1979. xiv+286 p.
48. Political Culture in Post-Communist Russia: Formlessness and Recreation in a Traumatic Transition / ed. by J. Alexander. New York : St. Martin's Press. 2000. xii+267 p.

49. Political culture and post-communism / ed. by St. Whitefield. Basingstoke, New York : Palgrave Macmillan. xvi+234 p.

50. Price D. E. Islamic Political Culture, Democracy, and Human Rights A Comparative Study. Westport, Connecticut : Praeger Publishers. 1999. xvi+221 p.

51. Pye L. W. Introduction: Political Culture and Political Development. Political Culture and Political Development / ed. by L.W Pye., S. Verba. Princeton, New Jersey : Princeton University Press. 1969. P. 3–26.

52. Rosenbaum W. A. Political Culture: Basic Concepts in Political Science. New York : Praeger. 1975. 181 p.

53. Tang W. Populist authoritarianism: Chinese political culture and regime sustainability. New York : Oxford University Press, 2016. xiv+220 p.

54. The Islamic world and the West : an introduction to political cultures and international relations / ed. by K. Hafez. With a foreword by M. Arkoun and U. Steinbach. Transl. from the German by M. A. Kenny. Leiden : Brill. 2000. xvi+246 p.

55. Trump's America: Political Culture and National Identity / ed. by L. Kennedy. Great Britain : Edinburgh University Press Ltd. 2020. xiv+369 p.

56. Verba S. Conclusion: Comparative Political Culture by Sidney Verba. Political Culture and Political Development / ed. by L. W Pye., S. Verba. Princeton, New Jersey : Princeton University Press. 1969. P. 512–560.

57. Verba S. On revisiting The civic culture: a personal post-script. The Civic Culture Revisited / ed. by G.A. Almond, S. Verba. Newbury Park : Sage. 1989. P. 394–410.

58. Welch S. The concept of political culture. New York : St. Martin's press., 1993. ix+208 p.

59. White St. Political Culture and Soviet Politics. New York : St. Martin's press. 1979. xii+234 p.

60. Wiarda H. J. Political Culture, Political Science, and Identity Politics: An Uneasy Alliance. USA : Ashgate Publishing Company. 2014. xii+202 p.

REFERENCES:

1. Bereza, S. V. (2009) Osoblyvosti politychnoi kultury yak chastyna zahalnoi kultury suspilstva: suchasni vymiry. [Features of political culture as a part of general culture of society: current measurements]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 4: 15–19. [in Ukrainian]

2. Bondarenko, R. N. (2009) Diskurs politicheskoy kul'tury. [Discourse of political culture]. *Vestnik Yuzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Sotsial'no-gumanitarnyye nauki*. 9(142): 94–96. [in Russian]

3. Gerder, I. G. Idei k filosofii istorii chelovechestva. [Ideas for the philosophy of human history]. Москва : Nauka, 1977. 703 p. [in Russian]

4. Duka, A. V. (2006) Politicheskaya kul'tura – poiski teoreticheskikh osnovaniy. [Political culture – the search for theoretical foundations]. *Politicheskaya ekspertiza (Politeks)*. 2(1): 7–30. [in Russian]

5. Yeftieni, N. M. (2014) Problemy formuvannya politychnoi kultury v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [Problems of political culture' formation in modern Ukrainian society]. *Aktualni problemy polityky*. Odesa: Feniks. 53: 267–274. [in Ukrainian]

6. Karpova, N. V. (2016) Politicheskaya kul'tura kak strukturnyy element mekhanizma funktsionirovaniya

politicheskikh sistem. [Political culture as a structural element in the mechanism of political systems]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya Sotsiologiya i politologiya*. 1: 182–199. [in Russian]

7. Kyselov S., Riabov S. (2008) Politychna kultura v konteksti zahalno-kulturnoho protsesu Ukrainy. *Mahisterium. Politychni studii*. K. : NU «KyievoMohylianska akademii». 31: 5–19. [in Ukrainian]

8. Kolpakov, V. V. (2017) Politicheskaya kul'tura i yeye tipologiya: traditsiya i sovremennyye podkhody. [Approaches to the definition of the term «political culture»]. *Sotsiodinamika : setevoye izdaniye*. 3: 125–134. [in Russian]

9. Mel'nikov, A. P. (2010) Nacional'nye osobennosti politicheskoy kul'tury [National characteristics of political culture]. *Sotsial'no-ehkonomicheskie i pravovye issledovaniya*. Minsk. 3: 189–208. [in Russian]

10. Omelichkin, O. V. (2017) Tipologiya politicheskoy kul'tury. [The typology of political culture]. *Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Politicheskoye, sotsiologicheskoye i ekonomicheskoye nauki. Series: Political, sociological and economic sciences*. 1: 12–19. [in Russian]

11. Ostapenko, M. A. Politychna kultura suspilstva. [Political culture of society]. K. : MAUP. 2008. 96 p. [in Ukrainian]

12. Rudakevych, O. M. Politychna kultura natsionalnykh spilnot: teoriia ta metodolohiia doslidzhennia. [Political culture of national communities: theory and methodology of research]. Ternopil : TNEU. 2013. 352 p. [in Ukrainian]

13. Sereda, V.V. (2014) Politychna kultura Ukrainy: diakhronnyi vymir. [Political culture: diachronic analysis]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya sotsiologichna*. 8: 175–190. [in Ukrainian]

14. Smirnov, M. (2011) Teoriya politicheskoy kul'tury: kharakteristiki i primenimost' v rossiyskikh usloviyakh. [The theory of political culture: characteristics and applicability in Russian conditions]. *Vlast'*. 2011. 1: 77–80. [in Russian]

15. Stehni, O. H. (2015) Sotsiologichni pidkhody do vyvchennia typiv politychnoi kultury. [Sociological approaches to study types of political culture]. *Ukrainskyi sotsium*. 2: 26–35. [in Ukrainian]

16. Stehni, O. H. (2008) Typy politychnoi kultury rehionalnykh spilnot Ukrainy. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. 2: 32–57. [in Ukrainian]

17. Torianyk, V. M. (2013) Politychna kultura. Spetsyfika yii formuvannya ta perspektyvy rozvytku v Ukraini. [Political culture. The specifics of its formation and prospects for development in Ukraine]. *Pravo i suspilstvo*. 4: 182–187. [in Ukrainian]

18. Tul'chinskiy, G. L. (2014) Politicheskoye kul'tury: problema izucheniya i tipologii. [Political cultures: the problem of studying and typologies]. *Mezhdunarodnyy zhurnal issledovaniy kul'tury*. 1(14): 5–20. [in Russian]

19. Farukshin, M. Kh. (2016) Rossiyskaya politicheskaya kul'tura v rossiyskom nauchnom diskurse. [The Russian political culture in the Russian academic discourse]. *Politicheskaya ekspertiza (Politeks)*. 12(3): 4–25. [in Russian]

20. Fomin, O. N. (2012) Politicheskaya kul'tura kak faktor politicheskogo protsesa. [Political culture as a factor in the political process]. *Vlast'*. 3: 86–89. [in Russian]

21. Almond, G. (1956) Comparative Political System. *The Journal of Politics*. 18(3): 391–409.
22. Almond G. A., Verba S. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. USA : First Sage Printing. 1989. 363 p.
23. Almond, G. A. The Intellectual History of the Civic Culture Concept. The Civic Culture Revisited / ed. by G.A. Almond, S. Verba. Newbury Park : Sage. 1989. 1–36.
24. Basanez, M.E. A world of three cultures: honor, achievement and joy. With foreword by R.F. Inglehart. New York : Oxford University Press. 2016. xx+388 p.
25. Cherniavsky, E. Neocitizenship: Political Culture after Democracy. New York : New York University Press. 2017. x+215 p.
26. Chilton, S. (1988) Defining political culture. *The Western Political Quarterly*. 41(3): 419–445.
27. Confucian culture and democracy / ed. by John Fuh-sheng Hsieh. World Scientific Publishing Co. 2015. xiv+252 p.
28. Culture Matters: How Values Shape Human Progress / ed. by L. E. Harrison, S. P. Huntington. New York : Basic Books. 2000. xxiv+348 p.
29. Democracy and Political Culture in Eastern Europe / ed. By H.-D. Klingemann, D. Fuchs, J. Zielonka. NY : Routledge. 2006. xii+399 p.
30. Elazar, D. J. (1980) Afterword: Steps in the Study of American Political Culture. Publius: *The Journal of Federalism*. 10(2): 127–139.
31. Ellis, R. J. American Political Cultures. New York : Oxford University Press. 1993. 251 p.
32. Gendzel, G. (1997) Political culture: Genealogy of a concept. *The Journal of Interdisciplinary History*. Cambridge (MA) : The MIT Press. 28(2): 225–250.
33. Gibbons, D.S. (1971) The spectator political culture: A refinement of the Almond and Verba model. *Journal of Commonwealth Political Studies*. 9(1): 19–35.
34. Gullhaj, F. Democratization from Within: Political Culture and the Consolidation of Democracy in Post-Communist Albania. Roma : Edizioni Nuova Cultura. 2017. 302 p.
35. Inglehart, R. Culture Shift in Advanced Industrial Society. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1990. xviii+484 p.
36. Inglehart R., Welzel Ch. (2003) Political Culture and Democracy: Analyzing Cross-Level Linkages. *Comparative Politics*. 36(1): 61–79.
37. Iran in the 20-th Century: Historiography and Political Culture / ed. by T. Atabaki. London : I. B. Tauris. 2009. xiii+336 p.
38. Johnson, J. (2003) Conceptual problems as obstacles to progress in political science: Four decades of political culture research. *Journal of theoretical politics*. L. : Sage Publications. 15(1): 87–115.
39. Kavanagh, D. Political Culture. London : Macmillan. 1972. 80 p.
40. Laitin, D. D. (1995) The civic culture at 30. *The American Political Science Review*. 89(1): 168–173.
41. Lipset, S. M. (1990) The Centrality of Political Culture. *Journal of Democracy*. 1(4): 80–83.
42. MacQueen, B. J. Political Culture and Conflict Resolution in the Arab World: Lebanon and Algeria. Melbourne University Press. 2009. xvi+179 p.
43. Molchanov, M. A. Political Culture and National Identity in Russian-Ukrainian Relations. College Station, TX : Texas A&M University Press. 2002. 350 p.
44. Norris P., Inglehart R. Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism. Cambridge University Press. 2019. xiv+540 p.
45. Pan, Y. The Transformation of American Political Culture and the Impact on Foreign Strategy. New York, NY : Routledge. 2021. viii+208 p.
46. Political Culture and Communist Studies / ed. by A. Brown. London : The MacMillan Press Ltd. 1984. xii+211 p.
47. Political Culture and Political Change in Communist States / ed. by A. Brown, J. Gray. London : The MacMillan Press Ltd. 1979. xiv+286 p.
48. Political Culture in Post-Communist Russia: Formlessness and Recreation in a Traumatic Transition / ed. by J. Alexander. New York : St. Martin's Press. 2000. xii+267 p.
49. Political culture and post-communism / ed. by St. Whitefield. Basingstoke, New York : Palgrave Macmillan. xvi+234 p.
50. Price, D. E. Islamic Political Culture, Democracy, and Human Rights A Comparative Study. Westport, Connecticut : Praeger Publishers. 1999. xvi+221 p.
51. Pye, L. W. Introduction: Political Culture and Political Development. Political Culture and Political Development / ed. by L. W. Pye., S. Verba. Princeton, New Jersey : Princeton University Press. 1969. 3–26.
52. Rosenbaum, W.A. Political Culture: Basic Concepts in Political Science. New York : Praeger. 1975. 181 p.
53. Tang, W. Populist authoritarianism: Chinese political culture and regime sustainability. New York : Oxford University Press, 2016. xiv+220 p.
54. The Islamic world and the West : an introduction to political cultures and international relations / ed. by K. Hafez. With a foreword by M. Arkoun and U. Steinbach. Transl. from the German by M. A. Kenny. Leiden : Brill. 2000. xvi+246 p.
55. Trump's America: Political Culture and National Identity / ed. by L. Kennedy. Great Britain : Edinburgh University Press Ltd. 2020. xiv+369 p.
56. Verba, S. Conclusion: Comparative Political Culture by Sidney Verba. Political Culture and Political Development / ed. by L.W Pye., S. Verba. Princeton, New Jersey : Princeton University Press. 1969. 512–560.
57. Verba, S. On revisiting The civic culture: a personal post-script. The Civic Culture Revisited / ed. by G.A. Almond, S. Verba. Newbury Park : Sage. 1989. 394–410.
58. Welch, S. The concept of political culture. New York : St. Martin's press. 1993. ix+208 p.
59. White, St. Political Culture and Soviet Politics. New York : St. Martin's press. 1979. xii+234 p.
60. Wiarda, H. J. Political Culture, Political Science, and Identity Politics: An Uneasy Alliance. USA : Ashgate Publishing Company. 2014. xii+202 p.

The category of “political culture” in scientific and public discourses

Baklanova Nataliia Mikhailivna

Ph. D. in Political Science,
Associate Professor at the Department
of World History and Methodology
of Science
South Ukrainian National
Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine

Bukach Valery Mikhailovych

Ph. D. in History, Associate Professor,
Private-Professor at the Department
of World History and Methodology
of Science
South-Ukrainian National
Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine

The relevance of the study is determined by the fact that “political culture” as a term and topic of political research is one of the most popular, especially in the post-Soviet and post-socialist countries. Moreover, “political culture” is considered one of the basic scientific concepts and directions, despite its controversy and uncertainty.

The goal of the study is to reveal the meaning of the category “political culture” and the peculiarity of its use in scientific and public discourses. The study is based on systematic, interdisciplinary and discursive approaches, the use of which, to a large extent, has allowed us to achieve this goal. Special scientific methods such as content analysis and deconstruction method were used. These allowed us to critically rethink “political culture” and the peculiarity of its use in scientific and public discourses.

It was found that inconsistency and uncertainty of “political culture” as an analytical category (and at the same time its strength as an element of public discourse) is due to the existence of different definitions and different approaches to the definitions, in which are different accents. Moreover, the differences in definitions and research practices are connected not only to the activities of different political actors, but also to fundamental methodological issues related to conceptualization and operationalization of “political culture” and the use of obtained results in explanation of political phenomena and processes.

In most general form, the problems of conceptualization of political culture are due to the fact that the concept claims to be a bridge between the micro- and macro-levels of politics. The most important watershed for the conceptualization of political culture is its interpretation as a psychological phenomenon, that is fixed at the level of subjective orientations, or as a quality of the community, which is manifested exclusively at the societal level. Of course, this alternative refers to the different poles, to which different interpretations of “political culture” more or less tend, but the choice of “the point of gravity” largely determines the methodology of the research.

The multidimensionality and multiplicity of “political culture” is also due to the prevalence in scientific and public discourses of fundamentally different typologies of “political culture”, which not only complement, but often contradict each other. These typologies might be based on the same or different features. Finally, there are fundamentally different approaches to define the types of “political culture”: the first originates from comparative political science and focuses at macro-level, while the second tries to identify features and political subcultures of each particular society directly.

Key words: political culture, political action, scientific discourse, public discourse.